

Andrzej Mościskier

NIEPRZYSTOSOWANIE SPOŁECZNE I ŚRODOWISKA RODZINNE MŁODZIEŻY SYSTEMATYCZNIE NADUŻYWAJĄCEJ ALKOHOLU

I. ŹRÓDŁA I METODY BADAWCZE

Opracowanie niniejsze oparte jest na badaniach przeprowadzonych z inicjatywy Profesora Stanisława Batawii i finansowanych przez Instytut Psychoneurologiczny w Warszawie. Celem badań miało być określenie rozmiarów nieprzystosowania społecznego młodzieży systematycznie nadużywającej alkoholu (włączając w to pojęcie również alkoholiczków). Podstawowym problemem, który się w związku z tym wyłonił, było znalezienie źródeł umożliwiających formalne określenie populacji, z której mogłaby być wylosowana próba do badań. Istniejące ewidencje, takie jak na przykład prowadzone przez placówki podległe Ministerstwu Zdrowia, okazały się niewystarczające i nieprzydatne dla tego celu. Określenie wyjściowej populacji stało się jednak możliwe dzięki uprzejmości Komendy Stołecznej MO, która zgodziła się na wydanie polecenia dzielnicowym MO w sprawie sporządzenia w swoich rejonach zestawień młodych mężczyzn i kobiet odpowiadających kryteriom podanym przez autorów badań. Należy podkreślić, że ze względu na małą liczbę podanych kobiet badaniami objęto jedynie mężczyzn.

Zasadnicze materiały do badań zbierane były w latach 1975—1977. Pierwszym etapem było przygotowanie przez dzielnicowych MO z czterech dzielnic Warszawy — Śródmieścia, Woli, Żoliborza i Pragi Północ — wykazów osób w wieku 17—25 lat (w dalszym opracowaniu uwzględniono tylko osoby w wieku 18—25 lat), znanych dzielnicowym jako alkoholicy bądź często nadużywający alkoholu.

Wybranie do badań 4 wymienionych dzielnic miało zapewnić należyłą reprezentację mieszkańców Warszawy pod względem cech społecznych, a także uwzględnienie urbanistycznych właściwości różnych rejonów

Warszawy. Tak więc Praga Północ, reprezentująca prawobrzeżną część Warszawy, charakteryzuje się nie tylko szerokim przekrojem społeczno-urbanistycznym, obejmując rejonny od wielkomiejskich do rolniczych włącznie, lecz znana jest również ze szczególnie dużego nasilenia zjawisk zaliczanych do patologii społecznej. Dzielnica Śródmieście ma najbardziej wielkomiejski charakter i koncentruje ośrodki handlowe i komunikacyjne miasta. Wola jest tradycyjną dzielnicą przemysłową i robotniczą. Żoliborz jest jedną z dzielnic lewobrzeżnej Warszawy obejmującą bardzo zróżnicowane rejonny pod względem społeczno-urbanistycznym.

Dzielnicy MO proszono o zestawienie na oddzielnych arkuszach 4 kategorii osób (z wyodrębnieniem mężczyzn i kobiet), podając nazwisko i imię oraz adres zamieszkania tych osób.

a — Osoby mające opinię nałogowych alkoholików systematycznie nadużywających alkoholu, którzy codziennie lub prawie codziennie znajdują się w stanie nietrzeźwym — tacy alkoholicy, którzy byli zatrzymani przez MO w stanie nietrzeźwym lub (i) przebywali w izbie wytrzeźwień lub (i) mieli sprawy w kolegium lub (i) byli karani sądownie lub (i) urządzali awantury we własnym domu itd.

b — Osoby mające opinię nałogowych alkoholików systematycznie nadużywający alkoholu, codziennie lub prawie codziennie znajdujący się w stanie nietrzeźwym, którzy jednak w odróżnieniu od grupy „a” nie byli zatrzymani przez MO w stanie nietrzeźwym, nie przebywali w izbie wytrzeźwień, nie mieli spraw w kolegium, nie byli karani sądownie, nie urządzali awantur we własnym domu itd.

c — Osoby nie będące wprawdzie nałogowymi alkoholikami, ale często (częściej niż raz na tydzień) znajdujące się w stanie nietrzeźwym, które były zatrzymane przez MO w stanie nietrzeźwym lub (i) przebywały w izbie wytrzeźwień lub (i) miały sprawy w kolegium lub (i) były karane sądownie lub (i) urządzały awantury we własnym domu itd.

d — Osoby nie będące wprawdzie nałogowymi alkoholikami, ale często (częściej niż raz na tydzień) znajdujące się w stanie nietrzeźwym, które jednak w odróżnieniu od grupy „c” nie były zatrzymywane przez MO w stanie nietrzeźwym, nie przebywały w izbie wytrzeźwień, nie miały spraw w kolegiach, nie były karane sądownie, nie urządzały awantur we własnym domu itd.

Dzielnicy MO pouczone również, że w grupach „c” i „d” należało wymienić również takie osoby, które mogły mieć przerwy w okresach częstego nadużywania alkoholu, co do których nie ma jednak pewności, że ich poprawa jest długotrwała.

Wyodrębnienie czterech powyższych kategorii osób, odpowiadających różnym stopniom nieprzystosowania społecznego, miało na celu ułatwie-

ine funkcjonariuszom MO stosowania kryteriów doboru osób do badań, obawiano się bowiem, że wymienione zostaną przede wszystkim takie osoby nadużywające alkoholu, które wchodzą w konflikt z prawem. Wymienienie czterech różnych grupy, z których dwie charakteryzowały osobników nie naruszających prawa, zmierzało do zwrócenia uwagi dzielnicowych na tę właśnie kategorię, zmuszało ich niejako do wymienienia także takich osób. Nie spodziewano się natomiast, że klasyfikacja dokonana przez dzielnicowych może być użyteczna przy opracowaniu badań, ze względu chociażby na różne rozumienie terminu „alkoholik” bądź też brak wyczerpujących informacji o poszczególnych osobach. Założenie to potwierdziło się w trakcie analizy materiału, stąd też w dalszym opracowaniu nie stosowano podziału badanych na 4 grupy, dokonanego przez dzielnicowych MO.

Komendy MO z wymienionych 4 dzielnic Warszawy podały ogółem 1273 mężczyzn w wieku 17–25 lat, odpowiadających powyższym kryteriom. W stosunku do liczby zamieszkujących w tych dzielnicach mężczyzn w tym samym wieku stanowi to wprawdzie tylko ok. 3%, niemniej jednak należy przypuszczać, że w rzeczywistości odsetek mężczyzn w wymienionym przedziale wieku, systematycznie nadużywających alkoholu, jest kilkakrotnie wyższy, znaczna bowiem liczba dzielnicowych stwierdziła w przeprowadzonych z nimi rozmowach, że zbyt krótko pracuje w swoim rejonie, aby znać wszystkich zamieszkujących tam młodych mężczyzn kwalifikujących się do niniejszych badań.

Do szczegółowych badań, które objęły mężczyzn w wieku 18–25 lat, postanowiono wylosować 400 osób. W odniesieniu do części wylosowanych osób nie udało się uzyskać pożądaných informacji bądź też z różnych względów zebrane materiały nie nadawały się do opracowania. Ostatecznie wykorzystano w opracowaniu materiały dotyczące 331 osób w wieku 18–25 lat, spośród wylosowanej grupy.

Opracowane materiały składają się z wywiadów przeprowadzonych z matkami mężczyzn w wieku 18–25 lat, systematycznie nadużywających alkoholu, oraz z informacji pochodzących ze źródeł urzędowych (rejestr skazanych za popełnienie przestępstw, rejestr osób odbywających kary pozbawienia wolności, dokumentacja sądów dla nieletnich i dokumentacja izby wytrzeźwień). Podjęto próbę zebrania informacji pochodzących z kilku innych instytucji (np. resortu zdrowia), dane były jednak na tyle niekompletne, że zrezygnowano z ich opracowania.

Badania prowadzono przy współpracy Poradni Przeciwalkoholowych Społecznego Komitetu Przeciwalkoholowego w 4 wymienionych dzielnicach, wykorzystując lokale tych poradni do przeprowadzania wywiadów w przypadkach, gdy rozmowa w domu rodzinnym osoby badanej była niemożliwa do odbycia (ze względu na stałą obecność w mieszkaniu

nietrzeźwych i awanturujących się członków rodziny), zaś matka badanego wyraziła zgodę na udzielenie wywiadu.

Wywiady na temat osób badanych przeprowadzono z ich matkami, próby bowiem rozmów z nimi samymi kończyły się z reguły niepowodzeniem ze względu na częsty stan nietrzeźwości badanego w czasie rozmowy bądź też wrogi, a nawet agresywny stosunek do osoby przeprowadzającej wywiad. Osoby badane pochodzą na ogół z tzw. trudnych środowisk, negatywnie ustosunkowujących się do przejawów zainteresowania nimi, zwłaszcza w wypadkach zajmowania się objawami patologii społecznej. Badania naukowe prowadzone w tych środowiskach podejmowane są na ogół w sytuacjach swego rodzaju zależności rodziny od instytucji formalnych (gdy dotyczą np. syna odbywającego karę pozbawienia wolności lub leczącego się), kiedy to z faktem badania wiążą się pewne nadzieje bądź obawy odnośnie do położenia osoby uzależnionej od określonej instytucji. Natomiast badania nie wiążące się z takimi sytuacjami napotykają na duże trudności, respondenci unikają odpowiedzi, są niechętni, podejrzliwi, agresywni. Z tego to powodu osoby przeprowadzające wywiady w ramach naszych badań pracowały w bardzo trudnych warunkach, zdarzały się nawet wypadki stosowania wobec nich przemocy fizycznej. W tej sytuacji możliwe było tylko przeprowadzenie wywiadów z matkami osób badanych.

Trudne zagadnienie stanowił dobór grupy kontrolnej do badań. Wylosowanie próby kontrolnej spośród wszystkich mężczyzn w wieku 18—25 lat, zamieszkałych w 4 objętych badaniami dzielnicach, było technicznie prawie niemożliwe do wykonania. Dobór grupy na innej zasadzie niż losowanie nie miałyby waloru reprezentatywności, a ponadto wynik badań byłby wtedy z góry przesądzony, osoby badane pochodzą bowiem w na tyle wysokim stopniu z bardzo złych środowisk rodzinnych, że czynnik środowiskowy decydowałby o większych rozmiarach różnych przejawów nieprzystosowania w grupie badanej w stosunku do grupy kontrolnej. Z tych względów postanowiono ostatecznie potraktować jako grupę kontrolną wszystkich braci badanych, będących również w wieku 18—25 lat, ale nie wymienionych przez dzielnicowych milicji w wykazach systematycznie nadużywających alkoholu. Taki dobór grupy kontrolnej eliminuje wpływ czynnika środowiska rodzinnego na wyniki badań, przy czym należy wyraźnie podkreślić, że wpływ taki został w wielu badaniach dostatecznie udokumentowany i nie wydaje się konieczne ponowne jego stwierdzenie. Zastosowana przez nas zasada doboru grupy kontrolnej pozwala na uznanie środowiska rodzinnego za zmienną stałą, co ułatwi zbadanie wpływu zmiennej niezależnej — systematycznego nadużywania alkoholu — na rozmiary nieprzystosowania.

II. CHARAKTERYSTYKA ŚRODOWISK RODZINNYCH

Dla udokumentowania koherencji cech środowiska rodzinnego grupy badanej i kontrolnej dokonano zestawienia niektórych danych z wyodrębnieniem rodzin, z których pochodzą osobnicy wchodzący do grupy kontrolnej, oraz rodzin pozostałych. Liczba rodzin jest mniejsza od liczby osób badanych, do grupy losowej weszła bowiem pewna liczba braci (to samo dotyczy również grupy kontrolnej).

Tablica 1. Struktura rodziny

Struktura rodziny	Rodziny, w których				Razem	
	nie ma osób z grupy kontrolnej		są osoby z grupy kontrolnej			
	Ib.	%	Ib.	%	Ib.	%
Rodzice żyją razem	97	45,4	48	49,5	145	46,7
Trwałe rozstanie się rodziców	63	31,8	26	26,8	94	30,2
Ojciec nie żyje	35	16,3	18	18,6	53	17,0
Matka nie żyje	7	3,3	3	3,1	10	3,2
Oboje rodzice nie żyją	2	0,9	1	1,0	3	1,0
Brak danych	5	2,3	1	1,0	6	1,9
Razem	214	100,0	97	100,0	311	100,0

Jak wynika z tabeli 1, rodziny, w których są osoby z grupy kontrolnej, są niemal identyczne pod względem cechy struktury rodziny jak rodziny pozostałe. Odsetki w obu grupach różnią się maksymalnie o 5 punktów, co w wypadku małych liczb nie ma istotnego znaczenia. W odniesieniu do całej grupy badanej zwraca uwagę fakt, że tylko 46,7% rodziców żyje razem. W 30,2% rodzin nastąpiło trwałe rozstanie się rodziców (rozwód, separacja, odejście jednego z rodziców), zaś w 23,1% rodzin miała miejsce śmierć obojga lub jednego z rodziców, przy czym zmarło znacznie więcej ojców niż matek.

Fakt, że ponad połowa badanych wychowywała się przez dłuższy czas w rodzinach niepełnych, jest bardzo znamienne i wyraźnie wskazuje na patologiczny charakter środowisk rodzinnych. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na to, że aż 30,2% rodziców rozeszło się, przy czym zdecydowana większość spośród nich w okresie, gdy badani byli jeszcze nieletnimi. Tylko około 1/4 spośród rodzin rozbitych lub niepełnych zostało w późniejszym okresie zrekonstruowanych poprzez ponowne małżeństwo lub stały konkubinat.

Tablica 2. Rodziny zrekonstruowane i rozbite lub niepełne

Struktura rodziny	Rodziny, w których				Razem	
	nie ma osób z grupy kontrolnej		są osoby z grupy kontrolnej			
	lb.	%	lb.	%	lb.	%
Ojczym	15	13,6	6	12,8	21	13,4
Konkubinat matki	7	6,4	—	—	7	4,5
Macocho	6	5,5	6	12,7	12	7,6
Rodzina rozbita lub niepełna	82	74,5	35	34,5	117	74,5
Razem	110	100,0	47	100,0	157	100,0

Odpowiednie dane przedstawione zostały w tablicy 2.

Jeżeli zatem doliczy się rodziny zrekonstruowane do rodzin pełnych (por. tablica 1), to można przyjąć, że w najlepszym razie co najwyżej ok. 59% badanych wychowywało się w rodzinach pełnych lub zrekonstruowanych.

W tablicy 3 przedstawiono podział wszystkich rodzin według liczby dzieci. W rodzinach jest od jednego dziecka do ośmiorga dzieci. Naj-

Tablica 3. Rodziny według liczby dzieci

Dzieci	Liczba	Procent
1	33	10,6
2	98	31,5
3	92	29,6
4	48	15,4
5	27	8,7
6	9	2,9
7	2	0,6
8	2	0,6
Razem	311	100,0

więcej rodzin — 31,5%, jest z dwojgiem dzieci, niewiele mniej — 29,6%, z trojgiem dzieci, zaś rodzin z czworgiem dzieci jest 15,4%. Dopiero na 4 miejscu w uszeregowaniu rodzin według wielodzietności znajdują się rodziny z jedynekami — 10,6%, których jest niewiele więcej niż rodzin z pięciorgiem dzieci — 8,7%. Średnia arytmetyczna wynosi troje dzieci na rodzinę, zaś rodzin liczących co najmniej czworo dzieci, a więc wielodzietnych, Jest aż 88, czyli 28,3%. Jak na mieszkańców Warszawy jest to niewątpliwie wysoki odsetek.

Ogółem w rodzinach, z których pochodzą badani, wychowywało się 916 dzieci, w tym 621 chłopców i 295 dziewcząt. Jeżeli nie brać pod uwagę jedynaków, to w rodzinach posiadających co najmniej dwoje dzieci wychowywało się 588 chłopców i 295 dziewcząt. Na pierwszy rzut jest to bardzo istotna różnica, jeżeli jednak weźmie się pod uwagę, że do próby z natury rzeczy trafić mogły tylko rodziny, w których co najmniej jedno dziecko było chłopcem (nie mogły zatem wejść do próby rodziny posiadające tylko córki), to staje się jasne, że od ostatnio wymienionej liczby chłopców należy odjąć liczbę równą liczbie rodzin posiadających co najmniej dwoje dzieci, aby uzyskać porównywalne liczby braci i sióstr. W tym wypadku otrzymujemy 310 braci i 295 sióstr. Jest to różnica nieistotna ($\chi^2=0,372$, $p > 0,5$) po sprawdzeniu jej testem χ^2 w tablicy o dwóch klasach przy jednakowych liczebnościach oczekiwanych.

Informacje na temat rozmiarów spożywania alkoholu przez ojców osób badanych pochodziły przede wszystkim od matek, z którymi przeprowadzono wywiady. Sprawdzano również, czy ojcowie byli zatrzymywani w izbie wytrzeźwień. Informacje od matek nie zawsze były obiektywne, w wielu wypadkach starały się one bowiem przedstawić swych mężów (jak zresztą i pozostałych członków rodziny) w jak najlepszym świetle. Dane z tablicy 4 należy zatem traktować jako zaniżone, liczba

Tablica 4. Ojcowie systematycznie nadużywający alkoholu

Ojcowie	Rodziny, w których				Razem	
	nie ma osób z grupy kontrolnej		są osoby z grupy kontrolnej			
	Ib.	%	Ib.	%	Ib.	%
Systematycznie nadużywający alkoholu*	102	47,7	43	44,3	145	46,6
Podejrzani o nadużywanie alkoholu**	6	2,8	7	7,2	13	4,2
Nie nadużywający alkoholu	100	46,7	44	45,4	144	46,3
Brak danych	6	2,8	3	3,1	9	2,9
Razem	214	100,0	97	100,0	311	100,0

* Na podstawie stwierdzenia matki, że ojciec upija się co najmniej 1 lub 2 razy na tydzień i co najmniej 3 razy przebywał w izbie wytrzeźwień.

** Na podstawie stwierdzenia matki, że ojciec upija się ! raz na tydzień i przebywał 1 lub 2 razy w izbie wytrzeźwień.

ojców nadużywających alkoholu jest według wszelkiego prawdopodobieństwa wyższa, niż wynika to z przedstawionych liczb. Do kategorii „systematycznie nadużywających alkoholu” zaliczono ojców, o których z wywiadu dowiedziano się, że upijają się co najmniej 2 razy na tydzień,

lub którzy według informacji z wywiadu upijają się raz w tygodniu, ale przebywali przynajmniej 3 razy w izbie wytrzeźwień. W praktyce zresztą było tak, że ojcowie zatrzymywani 3 lub więcej razy w izbie wytrzeźwień prawie we wszystkich wypadkach zaliczani byli przez udzielające wywiadów matki do kategorii upijających się przynajmniej 2 razy na tydzień. Występująca w tabeli rubryka „ojcowie podejrzeni o nadużywanie alkoholu” dotyczy osób, o których otrzymano w wywiadzie informację, że upijają się przeciętnie raz na tydzień i przebywali w izbie wytrzeźwień 1 lub 2 razy. Znając materiał badań można przypuszczać, że są to również osobnicy systematycznie nadużywający alkoholu.

Z danych tabeli 4 wynika jednoznacznie, że więcej ojców systematycznie nadużywa alkoholu, niż nie pije lub pije umiarkowanie. Rodziny, z których pochodzą osoby zaliczane do grupy kontrolnej, nie różnią się i pod względem rozmiarów picia alkoholu przez ojców do pozostałych rodzin osób badanych.

Tablica 5. Karalność sądowa ojców

Ojcowie	Rodziny, w których				Razem	
	nie ma osób z grupy kontrolnej		są osoby z grupy kontrolnej			
	lb.	%	lb.	%	lb.	%
Karani	69	32,3	29	29,9	98	31,5
Niekarani	139	64,9	65	67,0	204	65,6
Brak danych	6	2,8	3	3,1	9	2,9
Razem	214	100,0	97	100,0	311	100,0

Dane o karalności sądowej ojców przedstawione w tablicy 5 potwierdzają podobieństwo cech środowiskowych osób zaliczonych do grupy kontrolnej i grupy badanej. Dane o karalności ojców uzyskano z rejestru skazanych i z rejestru CZW. Podano jedynie ogólne dane o karalności ojców, nie wchodząc w szczegóły takie, jak liczba skazań i artykuły kodeksu karnego, ponieważ w odniesieniu do ojców, będących obecnie przeciętnie w wieku ok. 50 lat, informacje z rejestrów nie są w pełni miarodajne. Okres ewentualnego nasilenia przestępczości u ojców przypadła na lata ich młodości, stąd też ze względu na znaczny upływ czasu dane z rejestrów nie są kompletne. Tym bardziej więc zasługuje na uwagę fakt, że ok. 1/3 ojców osób badanych ma zarejestrowane skazania sądowe za popełnienie przestępstw. W rzeczywistości liczba ojców skazanych za popełnienie przestępstw jest z całą pewnością znacznie wyższa. Niemniej jednak dane z tablicy 5 świadczą wyraźnie o społecznie negatywnym charakterze środowisk rodzinnych osób badanych.

Kary orzeczone przez kolegia miały miejsce w stosunku do 29,3% ojców. Jest to odsetek znaczny, niemniej jednak zaskakujące wydaje się to, że odsetek ojców ukaranych przez kolegia jest niższy niż w wypadku skazań sądowych. Sprawy w kolegiach są na ogół związane z wykroczeniami popełnionymi pod wpływem alkoholu i mogą pośrednio wskazywać na nadużywanie alkoholu. Wydaje się, że zarówno nadużywanie

Tablica 6. Ojcowie karani przez kolegia do spraw wykroczeń

Ojcowie	Rodziny, w których				Razem	
	nie ma osób z grupy kontrolnej		są osoby z grupy kontrolnej			
	Ib.	%	lb.	%	lb.	%
Karani	65	30,4	26	26,8	91	29,3
Nie karani	143	66,8	68	70,1	211	67,8
Brak danych	6	2,8	3	3,1	9	2,9
Razem	214	100,0	97	100,0	311	100,0

alkoholu, jak i przestępczość oraz sprawy w kolegiach stanowią dobry wskaźnik patologii środowiska, dlatego też zostały ujęte kompleksowo w następnej tabeli, która podsumowuje 3 poprzednie.

Dane zamieszczone w tablicy 7 dają wyraźny obraz rozmiarów nieprzystosowania społecznego ojców osób badanych. Przede wszystkim zwraca uwagę fakt, że tylko niewiele więcej niż 1/3 ojców (37,6%) nie charakteryzuje się żadną z negatywnych cech wskaźnikowych dla znacznego nieprzystosowania społecznego. Nagromadzenie wszystkich cech negatywnych (przestępczość, kolegia i alkoholizm) występuje u 17,1% ojców. Jeżeli zsumuje się grupy opatrzone w tabeli numerami 1, 2, 3, 4, 5 i 7, w których występuje przynajmniej jeden z najpoważniejszych czynników nieprzystosowania społecznego (przestępczość lub alkohol), to okaże się, że aż 53,7% ojców wykazuje takie objawy. Używając języka potocznego można by powiedzieć, że ponad połowa ojców jest przestępcami lub alkoholikami albo oboma naraz. O ojcach zaliczonych do grup 6 i 8 (tylko kolegia lub tylko podejrzenie o nadużywanie alkoholu) można powiedzieć, że wykazują oni pewne objawy wskazujące na nadużywanie alkoholu. Ojców takich jest 5,8%, co łącznie z poprzednią grupą daje prawie 60% ojców przejawiających wyraźne lub bardzo wyraźne cechy, które świadczą o zdecydowanie negatywnym charakterze środowisk, w których wychowywali się badani.

Obok takich cech, jak przestępczość i alkoholizm, o negatywnych warunkach środowiskowych świadczy także na ogół niepełna struktura rodziny. W tabeli 8 zestawiono te dwie grupy czynników, Co umożliwia

Tablica 7. Ojcowie systematycznie nadużywający alkoholu, skazani za przestępstwa i ukarani przez kolegia

Objawy nieprzystosowania społecznego	Rodziny, w których				Razem	
	nie ma osób z grupy kontrolnej		są osoby z grupy kontrolnej			
	Ib.	%	Ib.	%	Ib.	%
1. Karalność sądowa, sprawy w kolegiach, systematyczne nadużywanie alkoholu	37	17,3	16	16,5	53	17,1
2. Karalność sądowa, sprawy w kolegium	5	2,3	3	3,1	8	2,6
3. Karalność sądowa, systematyczne nadużywanie alkoholu	14	6,5	9	9,3	23	7,4
4. Sprawy w kolegium, systematyczne nadużywanie alkoholu	19	8,9	6	6,2	25	8,0
5. Wyłącznie karalność sądowa	13	6,1	1	1,0	14	4,5
6. Wyłącznie sprawy w kolegium	4	1,9	1	1,0	5	1,6
7. Wyłącznie systematyczne nadużywanie alkoholu	32	14,9	12	12,4	44	14,1
8. Tylko podejrzenie systematycznego nadużywania alkoholu	6	2,8	7	7,2	13	4,2
9. Żaden z powyższych objawów	78	36,5	39	40,2	117	37,6
Brak danych	6	2,8	3	3,1	9	2,9
Razem	214	100,0	97	100,0	311	100,0

z jednej strony wyodrębnienie rodzin, w których nie występują czynniki negatywne (w każdym razie w ramach wskaźników wykorzystanych w niniejszym opracowaniu), z drugiej zaś strony na określenie stopnia nasilenia czynników negatywnych w rodzinach pozostałych. Jak wynika z tabeli 8, takich rodzin, które z jednej strony mają pełną strukturę, z drugiej zaś strony nie występuje przestępczość ani alkoholizm ojców, jest 67 (21,5%)

Na przeciwnym biegunie są rodziny, w których występuje nagromadzenie wszystkich negatywnych czynników, a więc przestępczości lub alkoholizmu z jednej strony, trwale rozejście się rodziców (które najczęściej poprzedzone było dłuższym okresem złego współżycia rodziców) z drugiej strony. Takich rodzin jest nieco więcej, bo 73 (23,6%). Na

drugim miejscu w uporządkowaniu rodzin według nasilenia czynników negatywnych powinny znaleźć się rodziny, w których również występuje przestępczość lub alkoholizm ojców, lecz niepełna struktura rodziny na-

Tablica 8. Przejawy nieprzystosowania społecznego ojców a struktura rodziny

Objawy nieprzystosowania	Rodzice żyją razem		Trwałe rozstanie się rodziców		Jedno lub oboje rodzice nie żyją		Brak danych		Razem	
	Ib.	%	Ib.	%	Ib.	%	Ib.	%	Ib.	%
1. Karalność sądowa, sprawy w kolegiach, systematycznie nadużywanie alkoholu	9	2,9	36	11,6	8	2,6	—	—	53	17,0
2. Karalność sądowa, sprawy w kolegium	4	1,3	4	1,3	—	—	—	—	8	2,6
3. Karalność sądowa, systematyczne nadużywanie alkoholu	12	3,9	5	1,6	6	1,9	—	—	23	7,4
4. Sprawy w kolegium, systematyczne nadużywanie alkoholu	9	2,9	12	3,9	4	1,3	—	—	25	8,1
5. Wyłącznie karalność sądowa	9	2,9	4	1,3	1	0,3	—	—	14	4,5
6. Wyłącznie sprawy w kolegium	1	0,3	3	1,0	1	0,3	—	—	5	1,6
7. Wyłącznie systematyczne nadużywanie alkoholu	21	6,7	12	3,9	11	3,5	—	—	44	14,1
8. Tylko podejrzenie systematycznego nadużywania alkoholu	13	4,2	—	—	—	—	—	—	13	4,2
9. Żaden z powyższych objawów	67	21,5	18	5,8	32	10,3	—	—	117	37,6
Brak danych	—	—	—	—	3	1,0	6	1,9	9	2,9
Razem	145	46,6	94	30,4	66	21,2	6	1,9	311	100,0

stąpiła w rezultacie śmierci jednego (lub obojga) rodziców. Takich rodzin jest 30 (9,6%). Na trzecim miejscu należałoby umieścić rodziny z alkoholizmem lub przestępczością ojców, ale utrzymujące pełną strukturę —

64 rodziny (20,6%). Na czwartym miejscu mogłyby się znaleźć rodziny, które są niepełne (śmierć jednego lub obojga rodziców lub rozejście się rodziców) lub nawet pełne, ale istnieją podstawy do przypuszczenia o alkoholizmie ojca lub wystąpił rozwód albo inna forma trwałego rozejścia się rodziców bez innych objawów patologicznych – 36 rodzin (11,6%). Następnie wymieniono rodziny, w których nie wystąpiły żadne z branych tu pod uwagę cech ojca, lecz rodzina jest niepełna z powodu śmierci jednego z rodziców – 32 rodziny (10,3%). Jak już było powiedziane, rodzin bez żadnych cech negatywnych było 67 (21,5%). Brak jest danych o 9 rodzinach (2,9%).

Na zakończenie charakterystyki środowisk rodzinnych przedstawione zostaną niektóre dane o pozycji społeczno-zawodowej ojców osób badanych.

Należy zwrócić uwagę, że w tabelicy 9 wystąpiły po raz pierwszy w prezentowanym dotychczas materiale bardziej wyraźne różnice między grupą badaną a grupą kontrolną. Procentowo więcej ojców w grupie

Tablica 9. Wykształcenie ojców

Wykształcenie	Rodziny, w których				Razem	
	nie ma osób z grupy kontrolnej		są osoby z grupy kontrolnej			
	Ib.	%	Ib.	%	Ib.	%
Niżej podstawowego	31	14,5	22	22,7	53	17,0
Podstawowe	108	50,4	43	44,4	151	48,7
Niepełne średnie lub zawodowe	29	13,6	14	14,4	43	13,8
Średnie	30	14,0	16	16,5	46	14,8
Powyżej średniego	10	4,7	1	1,0	1.1	3,5
Brak danych	6	2,8	1	1,0	7	2,2
Razem	214	100,0	97	100,0	311	100,0

kontrolnej ma wykształcenie niższe niż podstawowe (różnica 8 punktów), zaś mniej podstawowe (różnica 6 punktów).

Dla oceny poziomu wykształcenia ojców posłużymy się porównaniem danych o wykształceniu mężczyzn w Polsce w wieku powyżej 15 lat (tablica 10).

Jak widzimy, poziom wykształcenia ojców osób badanych jest nieco niższy od ogólnego poziomu wykształcenia w Polsce. Należy przy tym podkreślić, że dane z „Rocznika Statystycznego” dotyczą całego kraju, nie zaś dużych miast, gdzie wykształcenie ludności jest, jak wiadomo, wyższe niż w całym kraju. Ojcowie badanych mają w większym odsetku

(48,7%) wykształcenie podstawowe niż ogół mężczyzn w Polsce (45,2%), natomiast wykształcenie wyższe niż podstawowe ma mniej ojców badanych (32,1%) niż ogół mężczyzn (40,7%). Wracając do tabeli 9, należy

Tablica 10. Wykształcenie mężczyzn powyżej 15 lat (dane w %)*

Wykształcenie	Mężczyźni w Polsce ogółem	Ojcowie osób badanych
Wyższe	4,6	3,5
Średnie	16,0	14,8
Zasadnicze zawodowe	20,1	13,8
Podstawowe	45,2	48,7
Niżej podstawowego	17,0	14,1

* Dane za rok 1976, por. „Rocznik Statystyczny”, 1978, s. 34.

zwrócić uwagę na spory odsetek ojców nie posiadających ukończonego wykształcenia podstawowego, wśród których jest wielu — jak można wnioskować z wywiadów — analfabetów i półanalfabetów.

W konsekwencji występującej w poprzedniej tablicy nie znacznej różnicy w odsetkach osób bez wykształcenia podstawowego pomiędzy grupą kontrolną a badaną, również — jak wynika to z tablicy 11 — od-

Tablica 11. Zawód ojców

Zawód	Rodziny, w których				Razem	
	nie ma osób z grupy kontrolnej		są osoby z grupy kontrolnej			
	Ib.	%	Ib.	%	Ib.	%
Robotnik niewykwalifikowany	32	15,0	23	23,7	55	17,7
Wykwalifikowany pracownik fizyczny	133	62,1	59	60,8	192	61,8
Pracownik umysłowy	43	20,1	14	14,5	57	18,3
Brak danych	6	2,8	1	1,0	7	2,2
Razem	214	100,0	97	100,0	311	1000

setek robotników niewykwalifikowanych jest w grupie kontrolnej nieco większy niż w grupie badanej. Dominującą kategorią w obu grupach są wykwalifikowani pracownicy fizyczni, których łącznie jest ponad 60%. Na uwagę zasługuje ponadto fakt, że wśród ojców osób badanych jest

więcej pracowników umysłowych (18,3%) niż robotników nie wykwalifikowanych (17,7%). Niemniej jednak udział pracowników umysłowych nie jest duży jak na Warszawę.

Kończąc rozdział opracowania poświęcony środowiskom rodzinnym młodych mężczyzn systematycznie nadużywających alkoholu należy podkreślić trzy zasadnicze wnioski, do których doprowadziła analiza materiału. Po pierwsze — charakter środowisk rodzinnych grup umownie nazwanych badaną i kontrolną, jest bardzo zbliżony w stopniu unikalnym przy badaniach tego rodzaju problematyki. Po drugie — rozmiary nieprzystosowania społecznego czy też patologii społecznej rozpatrywanych środowisk są niewątpliwie znaczne i środowiska te można określić mianem negatywnych społecznie. Po trzecie — pomimo poprzedniego stwierdzenia zasługuje na uwagę, że w aspekcie pozycji społeczno-zawodowej badane środowiska zaliczają się wprawdzie do niższych kategorii społecznych, niemniej jednak ich sytuacja pod tym względem kształtuje się lepiej niż można by oczekiwać.

III. NIEPRZYSTOSOWANIE SPOŁECZNE MŁODZIEŻY SYSTEMATYCZNIE NADUŻYWAJĄCEJ ALKOHOŁU

Grupa badana, będąca przedmiotem niniejszej analizy, z samego założenia składa się wyłącznie z młodych mężczyzn systematycznie nadużywających alkoholu. Dzielnicowi MO, którzy przygotowali wykazy osób stanowiących populację wyjściową przy losowaniu próby do badań, kierowali się dwoma wyraźnie sformułowanymi kryteriami: nałogowy alkoholik lub osobnik systematycznie upijający się co najmniej 2 razy na tydzień. Na podstawie znajomości charakteru pracy dzielnicowych można mieć przekonanie, że chociaż nie znają oni oczywiście wszystkich osób nadużywających alkoholu zamieszkałych w ich rejonach, to jednak wiedzą o pewnej liczbie takich osób i potrafią je wskazać. Stąd też trafność dobranej próby nie powinna budzić wątpliwości. Z drugiej jednak strony w trakcie badań sprawdzano również w inny sposób rozmiary alkoholizowania się badanych. Matki osób badanych były pytane o częstość picia synów i mogły udzielić następujących odpowiedzi:

- 0 — nie pije wcale lub pije sporadycznie,
- 1 — pije rzadziej niż 1 raz w tygodniu,
- 2 — pije na ogół 1 raz w tygodniu,
- 3 — pije 2 i więcej razy w tygodniu.

Można by oczekiwać, że odpowiedzi matek co do wszystkich badanych powinny zamknąć się w punktach 2 i 3: tego bowiem wymagałaby zgodność z definicją grupy badanej przy uwzględnieniu pewnej toleran-

cji na nieświadomość matek bądź też ich nastawienie uczuciowe wobec synów. Z drugiej jednak strony należy pamiętać, że część matek obawiała się, że ich informacje na temat synów mogą być w jakiś sposób przeciwko nim wykorzystane, dlatego też starały się przedstawić synów w jak najlepszym świetle, zatajając niektóre fakty, w tym także nadmierne picie alkoholu. Z tego względu odpowiedzi matek nie muszą we wszystkich wypadkach odzwierciedlać faktyczne rozmiary alkoholizowania się badanych.

Tablica 12. Częstość picia alkoholu przez badanych według wypowiedzi matek

Częstość picia	Grupa badana		Grupa kontrolna	
	lb.	%	lb.	%
0. Nie pije wcale lub pije sporadycznie	29	8,8	32	28,8
1. Pije rzadziej niż 1 raz w tygodniu	73	22,0	45	40,6
2. Pije na ogół 1 raz w tygodniu	118	35,6	20	18,0
3. Pije 2 i więcej razy w tygodniu	111	33,6	14	12,6
Razem	331	100,0	111	100,0

Z danych tabeli 12 widać wyraźnie, że w grupie badanej rozmiary picia alkoholu są zdecydowanie większe niż w grupie kontrolnej. O ile według danych uzyskanych od matek prawie 70% badanych pije alkohol przynajmniej 1 raz w tygodniu, to w grupie kontrolnej tylko ok. 30%. Przy picciu rzadszym niż 1 raz w tygodniu odsetki są odwrotne. Niemniej jednak zwraca uwagę fakt, że według wypowiedzi matek, ok. 30% badanych pije alkohol rzadziej niż 1 raz w tygodniu. Można by przyjąć, że jest to spowodowane wspomnianą już tendencją matek do wybielania synów, niemniej jednak ze względów merytorycznych i metodologicznych należy w maksymalnym stopniu sprawdzić informacje na ten temat.

Kolejnym sposobem zdobycia informacji o nadużywaniu alkoholu przez badanych było sprawdzenie, czy byli oni zatrzymywani w izbie wytrzeźwień. Do wskaźnikowości tych danych w odniesieniu do zjawisk nadużywania alkoholu można mieć również poważne zastrzeżenia, tylko bowiem część alkoholików lub osób systematycznie nadużywających alkoholu trafia do izby wytrzeźwień, a ponadto zatrzymania mogą się zdarzać również osobom sporadycznie upijającym się. Wydaje się jednak, że jeżeli informacja o zatrzymaniu w izbie wytrzeźwień dotyczy osoby, o której inne źródła (w naszym przypadku dzielnicowy MO) po~

dają, że systematycznie nadużywa alkoholu, to jest to wyraźne potwierdzenie tego faktu.

Zgodnie z oczekiwaniami, z tablicy 13 wynika, że około połowy badanych (52,8%) nie przebywało w izbie wytrzeźwień. W porównaniu jed-

Tablica 13. Pobyty badanych w izbie wytrzeźwień

Pobyty	Grupa badana		Grupa kontrolna	
	lb.	%	lb.	%
0	175	52,8	85	76,6
1	88	26,6	18	16,2
2	36	10,9	2	1,8
3 lub więcej	32	9,7	6	5,4
Razem	331	100,0	111	100,0

nak do grupy kontrolnej badani stosunkowo często trafiali do izby, bowiem w grupie kontrolnej aż 3/4 (76,6%) nigdy tam nie przebywało; 1/4 badanych (26,6%) miała 2 pobyty w izbie wytrzeźwień, zaś 1/5 (20,6%) 2 lub więcej.

Dalsze informacje mogące świadczyć o systematyczności nadużywania alkoholu przez badanych otrzymano w wyniku połączenia danych z wypowiedzi matek o częstotliwości picia przez badanych oraz danych o pobytach w izbie wytrzeźwień. Wyniki obliczeń przedstawiono w tablicy 14, która dotyczy tylko osób badanych (bez grupy kontrolnej). Wy-

Tablica 14. Pobyty w izbie wytrzeźwień a częstotliwość picia alkoholu przez badanych według odpowiedzi matek

Pobyty	Częstotliwość picia alkoholu									
	wcale lub sporadycznie		rzadziej niż 1 raz w tygodniu		na ogół 1 raz w tygodniu		2 i więcej razy w tygodniu		Razem	
	lb.	%	lb.	%	lb.	%	lb.	%	lb.	%
0	27	8,2	51	15,4	69	20,8	28	8,5	175	52,9
1	2	0,6	13	3,9	33	10,0	40	12,1	88	26,6
2	—	—	6	1,8	8	2,4	22	6,6	36	10,9
3 i więcej	—	—	3	0,9	8	2,4	21	6,3	32	9,7
Razem	29	8,8	73	22,0	118	35,6	111	33,5	331	100,0

chodząc od poprzednio sformułowanych założeń przyjęto, że ze względu na specyficzny charakter próby uważać się będzie osoby, które przebywały co najmniej raz w izbie wytrzeźwień bądź według wypowiedzi

matki piją na ogół 1 raz w tygodniu, za takie, co do których potwierdza się systematyczność nadużywania alkoholu.

Kryterium temu odpowiada 253 badanych, czyli 76,4%. Jak z tego wynika, tylko w stosunku do 78 badanych (23,6%) nie ma potwierdzenia nadużywania alkoholu poza opinią dzielnicowego MO (w grupie kontrolnej aż 60%).

Na podstawie tablicy 14 można również wyodrębnić kategorię najczęściej pijących badanych, którzy są prawdopodobnie nałogowymi alkoholikami. Do kategorii tej zaliczono tych badanych, którzy piją co najmniej 2 razy w tygodniu lub przebywali co najmniej 3 razy w izbie wytrzeźwień. Takich osób jest 122, czyli 37%. Fakt, że co do ponad 1/3 badanych można mieć uzasadnione podejrzenia, iż są nałogowymi alkoholikami, jest najlepszym kryterium trafności próby (w próbie kontrolnej kryterium temu odpowiada tylko 16% osób).

Tablica 15. Wiek badanych w 1975 roku

Wiek (w latach)	Grupa badana		Grupa kontrolna	
	lb.	%	lb.	%
18	43	13,0	16	14,4
19	48	14,5	8	7,2
20	45	13,6	10	9,0
21	45	13,6	12	10,8
22	40	12,1	15	13,5
23	41	12,4	16	14,4
24	35	10,6	14	12,6
25	34	10,9	20	18,0
Razem	331	100,0	111	100,0

W tablicy 15 przedstawiono wiek osób badanych w chwili rozpoczęcia badań, tzn. w 1975 r. Średnia wieku osób z grupy badanej wynosi 21,3 lat, zaś w grupie kontrolnej 21,9 lat. Badani są więc nieco młodsi niż ich bracia z grupy kontrolnej, ale trudno jest mówić o dużej różnicy wieku w odniesieniu do 8 zaledwie kolejnych roczników.

Tablica 16 pokazuje stan cywilny i liczbę dzieci osób badanych i osób z grupy kontrolnej. Największa różnica pomiędzy tymi grupami polega na tym, że w wypadku badanych 3/4 jest kawalerami, podczas gdy w grupie kontrolnej kawalerów jest 58,6%. Można by to uznać za wynik nieco młodszego wieku badanych niż osób z grupy kontrolnej, gdyby nie fakt, że spośród żonatych badanych 9,5% zdążyło się już rozwieść (w grupie kontrolnej 4,3%). Czynniki wieku odgrywa zapewne pewną rolę w odniesieniu do zróżnicowania stanu cywilnego w obu grupach, zapewne jednak nadużywanie alkoholu przez badanych nie jest korzystne dla ich stabilizacji życiowej.

Dzieci posiada ogółem 61 (21,5%) badanych i 38 (35,1%) osób z grupy kontrolnej. Z tego 14 badanych (22,9%) ma już dzieci w rodzinach rozbitych (rozwód) lub niepełnych (nieślubne). W wypadku grupy konttol-

Tablica 16. Stan cywilny i liczba dzieci badanych

Stan cywilny	Dzieci	Grupa badana		Grupa kontrolna	
		lb.	%	lb.	%
Kawaler	bezdzienny	240	72,5	61	55,0
Kawaler	1	7	2,1	4	3,6
Żonaty	bezdzienny	19	5,7	11	9,9
Żonaty	1	45	13,7	27	24,3
Żonaty	2	11	3,3	5	4,5
Żonaty	3	1	0,3	1	0,9
Rozwiedziony	bezdzienny	1	0,3	1	0,9
Rozwiedziony	1	6	1,8	1	0,9
Rozwiedziony	2	1	0,3	—	—
Razem		331	100,0	111	100,0

nej w analogicznej sytuacji jest 5 osób (13,2%). Wydaje się, że zwłaszcza te ostatnie dane dotyczące szybkiego rozpadu znacznego odsetka rodzin badanych, a zwłaszcza takich, w których są dzieci, świadczy o nieprzystosowaniu społecznym czy raczej niedojrzałości do życia rodzinnego.

Dotychczasowe wyniki analizy skłaniają do przypuszczenia, że proces nieprzystosowania społecznego grupy badanej jest bardzo głęboki i że prawdopodobnie obejmuje również okres nieletniości. Zastanawiają zwłaszcza wyraźne różnice w porównaniu z grupą kontrolną, która pochodzi przecież z tych samych środowisk rodzinnych, negatywnych pod względem społecznym, jak to wykazano w poprzednim rozdziale. Grupa kontrolna, wykazująca zdecydowanie mniejsze rozmiary nieprzystosowania społecznego na tle grupy badanej, sama prawdopodobnie wypadłaby stosunkowo niekorzystnie w porównaniu do grupy losowej z „normalnego” środowiska. W związku z powyższym sprawdzono również objawy nieprzystosowania obu grup w szeregu dziedzinach życia społecznego, počawszy od okresu nieletniości badanych. Ze względu na dużą liczbę wykorzystanych wskaźników nieprzystosowania oraz silne korelacje występujące między niektórymi z nich, wskaźniki silnie skorelowane połączono w grupy, które należy interpretować w ten sposób, że występuje przynajmniej jeden (choć w praktyce najczęściej występowały wszystkie) z objawów wchodzących do danej grupy.

Wszystkie różnice pomiędzy odsetkami badanych i osób z grupy kontrolnej, wykazujących poszczególne przejawy nieprzystosowania społecznego, przedstawione w tablicy 17, są istotne statystycznie (test X^2).

Tablica 17. Przejawy nieprzystosowania społecznego badanych w okresie nieletności

Nieprzystosowanie społeczne	% ogółu grupy	
	grupa badana	grupa kontrolna
Systematyczne wagarowanie, niechęć do nauki, złe zachowanie w szkole	81,3	56,8
Nieukończenie szkoły podstawowej, powtarzanie klas	60,7	42,3
Kradzieże poza domem, sprawy w sądzie dla nieletnich	57,1	30,6
Ucieczki z domu, kradzieże z domu	35,9	18,0
Umieszczenie w zakładzie poprawczym lub w zakładzie wychowawczym	23,9	10,8

Systematycznie wagarowało, wykazywało niechęć do nauki lub źle zachowywało się w szkole aż 81,3% badanych i 56,8% osób z grupy kontrolnej. Zwraca uwagę, że odsetek dla grupy kontrolnej – 56,8% aczkolwiek zdecydowanie niższy niż w grupie badanej, jest również bardzo wysoki. Bardzo znamienne są liczby dotyczące kradzieży poza domem lub spraw w sądzie dla nieletnich (oba te przejawy nieprzystosowania występowały razem we wszystkich niemal wypadkach). Świadczą one, że aż ponad połowa badanych miała w nieletniości sprawy sądowe za kradzieże. W wypadku grupy kontrolnej odsetek jest zdecydowanie mniejszy, niemniej jednak fakt posiadania sprawy w sądzie dla nieletnich przez ok. 1/3 osób z grupy kontrolnej jest również znamieny. O bardzo poważnym charakterze nieprzystosowania społecznego badanych w okresie nieletności świadczy jednak przede wszystkim to, że prawie 1/4 spośród nich została umieszczona w zakładach poprawczych lub wychowawczych.

Niektóre przejawy nieprzystosowania społecznego w okresie pełnoletności badanych zamieszczono w tablicy 18.

Tablica 18. Przejawy nieprzystosowania społecznego badanych w okresie pełnoletności

Nieprzystosowanie społeczne	% ogółu grupy	
	grupa badana	grupa kontrolna
Nie pracuje, praca niesystematyczna	51,7	21,6
Sprawy w kolegiach	42,0	17,1
Próby samobójcze, samouszkodzenia	29,3	9,0

Różnice pomiędzy odsetkami charakteryzującymi rozmiary nieprzystosowania w obu grupach są w tablicy 18 jeszcze większe niż 5 w poprzedniej tablicy. Może to świadczyć o pogłębiających się z czasem

rozmiarach nieprzystosowania społecznego osób z grupy badanej. Wszystkie odsetki osób z grupy kontrolnej wykazujących poszczególne przejawy nieprzystosowania społecznego są ponad dwukrotnie mniejsze niż w grupie badanej. W odniesieniu do grupy badanej stwierdzono, że więcej niż połowa osób nie pracuje lub pracuje niesystematycznie, aż 42% miało sprawy w kolegiach, a prawie 30% dokonywało prób samobójczych lub samouszkodzeń.

Na zakończenie rozdziału przedstawione zostaną dane o przestępczości badanych w okresie dorosłości. Ogółem karanych sądownie było 199 osób (60,1%) w grupie badanej i 32 osoby (28,8%) w grupie kontrolnej. Różnica jest więc jeszcze większa niż w wypadku przestępczości w okresie nieletniości i zdaje się potwierdzać przypuszczenie o pogłębiających się w miarę upływu lat rozmiarach nieprzystosowania społecznego osób badanych.

Większość osób karanych z grupy badanej jest — jak wynika to z tablicy 19 — recydywistami w rozumieniu kryminologicznym. Zwraca

Tablica 19. Badani według liczby skazań sądowych

Karalność	Grupa badana		Grupa kontrolna	
	Ib.	%	Ib.	%
1 raz karani	98	49,2	17	53,1
2 razy karani	59	29,7	11	34,4
3 i więcej razy karani	42	21,1	4	12,5
Razem	199	100,0	32	100,0

ponadto uwagę wysoki odsetek badanych karanych 3 i więcej razy — 21,1%. W grupie kontrolnej skazani 3 i więcej razy stanowią tylko 12,5%. Na podstawie dotychczas przedstawionych danych o przestępczości badanych można stwierdzić nie tylko niezwykle wysoki odsetek sądownie karanych, ale i duży w tym udział osób wielokrotnie karanych.

W tablicy 20 przedstawiono dane o strukturze przestępczości osób badanych. Zarówno w grupie badanej, jak i kontrolnej najczęściej występują osoby karane za popełnienie przestępstw agresywnych (włączono tu również agresję słowną). Przestępstwa agresywne mają większy związek z czynnikiem alkoholu, stąd też znaczenie tych przestępstw dla podjętej tu problematyki. Okazuje się jednak, że w grupie kontrolnej częściej niż w grupie badanej dominują przestępstwa agresywne. Osoby karane wyłącznie za przestępstwa z użyciem agresji stanowią 50% karanych z grupy kontrolnej i jest ich dokładnie 2 razy więcej niż osób karanych wyłącznie za popełnianie przestępstw przeciwko mie-

niu, podczas gdy w grupie badanej analogiczne dane wynoszą 32,2 i 29,1%. Doliczenie osób, w których strukturze przestępczości dominują przestępstwa agresywne lub przeciwko mieniu, nie zmienia tego obrazu.

Tablica 20. Struktura przestępczości osób badanych

Przestępstwa	Grupa badana		Grupa kontrolna	
	Ib.	%	Ib.	%
Wyłącznie przeciwko mieniu	58	29,1	8	25,0
Przewaga przestępstw przeciwko mieniu nad agresywnymi	4	2,0	2	6,2
Równowaga pomiędzy przestępstwami przeciwko mieniu i agresywnymi	39	19,6	5	15,6
Przewaga przestępstw agresywnych nad przestępstwami przeciwko mieniu	12	6,0	—	—
Wyłącznie przestępstwa z użyciem agresji	64	32,2	16	50,0
Przewaga przestępstw przeciwko mieniu nad innymi*	4	2,0	—	—
Zarówno przestępstwa przeciwko mieniu jak i inne	4	2,0	—	—
Przewaga przestępstw agresywnych nad innymi	1	0,5	—	—
Zarówno przestępstwa agresywne jak i inne	1	0,5	—	—
Różne	5	2,5	—	—
Inne	6	3,0	—	—
Brak danych	1	0,5	1	3,1
Razem	199	100,0	32	100,0

* Przez przestępstwa inne rozumie się wszystkie przestępstwa poza agresywnymi i przeciwko mieniu.

Zachodzi pytanie, jaka jest wśród karanych za przestępstwa agresywne proporcja osób karanych za poważne przestępstwa agresywne, do których zaliczymy: zabójstwo, zgwałcenie, bardzo ciężkie i ciężkie uszkodzenie ciała, udział w bójce lub pobiciu, rozbój i kradzież rozbójnicza.

W grupie badanej takich osób, które były kiedykolwiek karane za popełnienie któregoś z wymienionych przestępstw, jest 49 (w tym 25 za rozbój), co stanowi 24,6% wszystkich karanych oraz 40,5% karanych za przestępstwa z użyciem agresji. W grupie kontrolnej karanych za poważne przestępstwa agresywne było 9, co stanowi odpowiednio 28,1 i 39,1%. W ujęciu więc przestępczości o charakterze agresywnym różnice między obu grupami zacierają się.

Na zakończenie rozdziału o rozmiarach nieprzystosowania społecznego młodych mężczyzn systematycznie nadużywających alkoholu nasuwa się podstawowy wniosek — zarówno rozmiary, jak i nasilenie objawów nieprzystosowania społecznego badanej grupy mężczyzn

18—25-letnich są rażąco wyższe od nasilenia analogicznych objawów w grupie kontrolnej, wywodzącej się z identycznych środowisk rodzinnych, negatywnych pod względem społecznym.

IV. ZAKOŃCZENIE

Materiał empiryczny, przedstawiony w niniejszym opracowaniu, dotyczył przede wszystkim dwóch zagadnień; w pierwszej części opracowania dokonano charakterystyki rodzin osób badanych, w drugiej zaś części przeprowadzono analizę nieprzystosowania społecznego badanej grupy. Trzeba stwierdzić, że wyniki opracowania wskazują na wielopłaszczyznowy i niezwykle zaawansowany proces nieprzystosowania społecznego badanej zbiorowości, w stopniu rzadko spotykanym w innych badaniach o podobnej problematyce. Być może na takim charakterze materiału badawczego zaważył fakt doboru próby na podstawie rozpoznania środowiska przez milicję. Dzielnicy MO z natury rzeczy zwracają uwagę na najbardziej problemowe środowiska i tym prawdopodobnie należy tłumaczyć ciężar gatunkowy problematyki ujawnionej w badaniach.

Analiza środowisk rodzinnych badanych młodych mężczyzn systematycznie nadużywających alkoholu wykazała, że są to rodziny z nagromadzeniem cech negatywnych ze społecznego punktu widzenia.

Ponad połowa badanych *wychowywała* się przez dłuższy czas w rodzinach niepełnych.

Znaczny jest odsetek rodzin, w których ojcowie wykazywali szereg objawów nieprzystosowania społecznego. W około połowie rodzin ojcowie systematycznie nadużywali alkoholu. O ok. 1/3 ojców wiadomo, że byli karani sądownie. Blisko 1/3 ojców miała sprawy w kolegiach do spraw wykroczeń za zakłócenie porządku publicznego w stanie nietrzeźwym, przy czym można przypuszczać, że dane posiadane przez nas nie są miarodajne i w rzeczywistości odsetek ten jest znacznie wyższy. Przyjmując, że nadużywanie alkoholu przez ojców, jak i ich karalność sądowa oraz sprawy w kolegiach są wskaźnikiem patologii środowiska rodzinnego, należy stwierdzić, iż środowiska te są zdecydowanie niekorzystne w przeważającej liczbie przypadków. Jedynie ok. 1/3 ojców nie charakteryzuje się żadną z negatywnych cech wskaźnikowych dla znacznego nieprzystosowania społecznego.

Na uwagę zasługuje fakt, iż charakter środowisk rodzinnych grup umownie zwanych badaną i kontrolną jest bardzo zbliżony; w obu przypadkach można je określić mianem negatywnych społecznie. Pomimo poprzedniego stwierdzenia podkreślić należy, iż w aspekcie pozycji

społeczno-zawodowej badane środowiska zaliczają się wprawdzie do niższych kategorii społecznych, niemniej jednak ich sytuacja pod tym względem kształtuje się lepiej niż można by oczekiwać.

Analiza nieprzystosowania społecznego badanej grupy młodych mężczyzn systematycznie nadużywających alkoholu wykazała, iż zarówno rozmiary, jak i nasilenie objawów nieprzystosowania tej grupy są rażąco wyższe od nasilenia analogicznych objawów w grupie kontrolnej. Podkreślić należy, że różnice te sięgają okresu nieletniości, a nasilają się znacznie wraz z wiekiem.

W okresie badań 70% badanych piło co najmniej 1 raz w tygodniu, 42% miało sprawy w kolegiach, 60% było co najmniej raz karanych, 52% nie pracowało lub pracowało niesystematycznie. W grupie kontrolnej odsetki osób przejawiających powyższe objawy nieprzystosowania były ponad dwukrotnie niższe. Jeszcze większą różnicę stwierdzono w odsetkach osób, o których wiadomo, że dokonywały samouszkodzeń lub prób samobójczych — w grupie badanej jest ich ok. 30%, zaś w grupie kontrolnej 9%.

Zważywszy, że próba kontrolna składa się z braci osób badanych, będących w tym samym przedziale wieku 18—25 lat, podkreślić należy ogromną różnicę rozmiarów nieprzystosowania społecznego między oboma grupami. Biorąc pod uwagę zdecydowanie negatywny charakter środowisk rodzinnych zarówno osób badanych, jak ich braci zaliczonych do grupy kontrolnej, należało oczekiwać, że rozmiary nieprzystosowania społecznego w obu grupach powinny być zbliżone. Z drugiej strony można by przyjąć, że z samego kryterium doboru do grupy badanej, którym było posiadanie informacji, iż dana osoba systematycznie nadużywa alkoholu, podczas gdy o braciach, zaliczonych do grupy kontrolnej, informacji takiej nie posiadano, wynika, że alkohol jest czynnikiem powodującym większe rozmiary nieprzystosowania społecznego badanych niż ich braci z grupy kontrolnej. Teza ta wydaje się jednak wątpliwa w świetle danych o nieprzystosowaniu społecznym w okresie dzieciństwa, kiedy nadużywanie alkoholu nie wchodziło jeszcze w rachubę. Już w tym wczesnym okresie życia badani przejawiali zdecydowanie większe objawy nieprzystosowania niż ich bracia z grupy kontrolnej. Bardziej zatem prawdopodobna wydaje się teza, że zarówno większe rozmiary nadużywania alkoholu, jak i innych objawów nieprzystosowania u osób badanych mają podłoże osobowościowe, ujawniające się od wczesnego dzieciństwa. Udokumentowanie takiej tezy i wskazanie na podstawie materiału empirycznego na niektóre cechy osobowościowe mające wpływ na późniejsze nieprzystosowanie społeczne, przekracza jednakże ramy niniejszego opracowania i dokonane zostanie w innym miejscu. Niemniej jednak należało zasygnalizować ten problem, jest on bowiem ważny

nie tylko z teoretycznego, ale i z praktycznego punktu widzenia, zwłaszcza przy dominującej obecnie tendencji do zwracania uwagi przede wszystkim na czynniki środowiskowe przy oddziaływaniach profilaktycznych i korekcyjnych. Przedstawiony materiał wydaje się sugerować, że na rozmiary nieprzystosowania wśród osób pochodzących z analogicznie negatywnych środowisk społecznych czynniki osobowościowe mają co najmniej taki sam, a być może nawet większy wpływ niż czynniki środowiskowe.